

ISTRAŽIVANJE SOLIDARNOSTI MEĐU MLADIMA U SRBIJI

Novembar 2016

Ksenija Rakić
ProInsight

Contents

O projektu i istraživanju	2
Metodologija.....	2
MLADI I SOLIDARNOST: nalazi istraživanja	4
Krizu.....	4
Siromaštvo	5
Ugrožene grupe.....	6
Pojam/reč solidarnost.....	7
Pozivi na humanitarne akcije	8
Aktivizam i pomoć drugima	8
Solidarnost i obrazovanje.....	9
Solidarnost i država.....	10
Zaključak	10

O projektu i istraživanju

Kako bi doprineli razumevanju solidarnosti u Srbiji, Fondacija Ane i Vlade Divac sprovodi projekat "Slavimo Solidarnost", podržan od strane Programa „Evropa za građane i građanke“. Glavni cilj ovog projekta jeste da doprinese razumevanju evropskih vrednosti i značaju solidarnosti kako za socio-ekonomski tako i za politički razvoj. Pored toga, ovaj projekat ima za cilj da:

1. Unapredi uslove za direktno učešće građana kako na građanskom tako i na intrrekulturnom nivou,
2. Istraži solidarnost na transnacionalnom nivou, u različitim okolnostima i vremenima, sa fokusom na solidarnost među različitim generacijama,
3. Doprinese boljem razumevanju i diskusiji na temu solidarnosti kao vrednosti u različitim kriznim vremenima i sa nacionalnog stanovišta,
4. Promoviše u unapredi solidarnost unutar društva i na EU nivou.

Prethodna istraživanja su ukazala na različite probleme u Srbiji koji se odnose između ostalog i na manjak tolerancije i solidarnosti među ljudima. Nedavno sprovedeno istraživanje među mladima u Srbiji¹ pokazuje da su vrednosti kao što je lično dostojanstvo, ispravnost i tolerancija visoko kotirane kada je reč o poželjenim vrednostima među mladima. Ipak, isto istraživanje altruizam kao poželjnu vrednost stavlja tek na 5 mesto i ukazuje na činjenicu da je 39% mladih u poslednjih 12 meseci bilo uključeno u neku od volonterskih aktivnosti.² Najveći broj ovih aktivnosti se odnosio upravo na učestvovanje u akcijama pomoći poplavljenim područjima. S tim u vezi možemo izvesti zaključak da se kod mladih pokazuje potencijal za razvoj solidarnosti i samim tim mlade možemo posmatrati kao pokretačku snagu za razvoj solidarnosti u društvu. Kako bismo dublje ispitali percepciju i stavove mladih na ovu temu Fondacija je organizovala 2 fokus grupne diskusije kroz koje se direktno čulo mišljenje mladih i to mladih koji su okrenuti vrednostima solidarnosti. Pored toga, diskusije su imale za cilj da ujedno podignu i svest o različitim aspektima solidarnosti.

Ovaj izveštaj će prvo da prezentuje metodolgoiju istraživanja, zatim će prikazati nalaze sa sprovedenih fokus grupnih diskusiji i na kraju će biti sumirani osnovni zaključci.

Metodologija

Istraživanje solidarnosti među mladima sprovedeno je kvalitativnom metodologijom. Ova metoda je korišćena kako bi se ustanovili načini razumevanja i shvatanja pojmova koji su u vezi sa solidarnošću, kao što su kriza, volunterizam i humanitarne akcije. Ovde je potrebno

¹S. Tomanovic, D. Stanojevic, Mladi u Srbiji 2015-Stanja, opažanja,verovanja i nadanja, 2015, str. 77

² S. Tomanovic, D. Stanojevic, Mladi u Srbiji 2015-Stanja, opažanja,verovanja i nadanja, 2015, str. 69

napomenuti da kvalitativnim metodama istraživanja se ne dobijaju statistički podaci kojima se uspostavlja pravilnost u pojavljivanju određene pojave, već se otkrivaju mogući uzroci i objašnjenja. Za potrebe ovog projekta, korišćena je metoda Fokus Grupnih Diskusija (FGD) koja predstavlja istraživački postupak sličan intervjuisanju koji podstiče diskusiju među učesnicima. Ova metoda je izabrana zato što najbolje može da sagleda načine razmišljanja i tako sagleda različita shvatanja.

Za potrebe ovog istraživanja sprovedene su dve FGD sa mladima koji trenutno žive, studiraju ili rade u Beogradu. Jedna sa mladima od 15 do 20 godina i druga sa starijima od 21 do 30 godina. Ova podela je bila neophodna kako bi se učesnici odvojili na *mlađe* koji još uvek pohađaju srednju školu ili su tek krenuli na fakultet i na *starije* koji su već na fakultetu ili rade. Pretpostavljeno je da će učesnici starije grupe imati dublje izgrađene stavove čime bi se moglo na pravi način sagledati različita razmišljanja kao jedne tako i druge grupe. Među učesnicima FGD su bili podjednako zastupljeni i dečaci i devojčice, kao i uravnotežena raspodela po godinama. Obe fokus grupe su sprovedene u skladu sa pravilom o anonimnosti kako bi se zaštitio identitet svih učesnika FGD.

Glavna teme ovih diskusija su bile:

- Percepcija učesnika/ca o solidarnosti i
- Percepcija solidarnosti u Srbiji
- Aktivizam: Socijalni angažman, volunterizam, zajedničke vrednosti prema vulnerabilnim grupama.

Ipak, treba navesti da je ova metoda istraživanja fleksibilna i da ostavlja dosta prostora za diskusiju i za teme koje mogu da se razvijaju u grupi. Takođe, ovo je bilo i akciono istraživanje kojim je bilo potrebno ne samo čuti različita razmišljanja već i podići svest učesnika na temu solidarnosti.

MLADI I SOLIDARNOST: nalazi istraživanja

Solidarnost kao pojam predstavlja uzajamno pomaganje i odgovornost u trenucima krize. Dakle, u sebi obuhvata krizu, odgovornost, empatiju i aktivnu pomoć. Time se i samo istraživanje na ovo nadogradilo i fokusiralo na teme kao što su kriza, siromaštvo, empatija i različiti vidovi aktivizma. Posebna pažnja je posvećena obrazovanju i solidarnosti kao i odnosu države i solidarnosti.

*„Pružiti ruku kad je nekome teško, pružiti ruku i biti jedan od njih. Svi smo mi isti.“
(mladić, 20 god, umetnik)*

Kriza

Kako bismo ispitali pojam solidarnosti, neophodno je bilo krenuti od razumevanja krize, tačnije od toga kako mladi shvataju krizu. Fokus grupe su ukazale na različite aspekta razumevanje krize među učesnicima. Obe grupe su kao prve asocijacije na krizu imale mahom krizu ekonomske prirode, u smislu nedostatka novca ili ličnih resursa. Pored toga, učesnici obe grupe su pod krizom naveli i različite društvene i prirodne krize, kao što su migranti, potresi u Italiji i poplave. S tim što su učesnici starije grupe napravili razliku između mikro niva koji karakteriše kriza na individualnom nivou i „sistemskog“ nivoa koji za njih predstavlja krizu sistema uzrokovanu ili prirodnim nepogodama ili lošim sistemom. Dok krizu na individualnom nivou predstavljaju mahom apstinencijalne krize, kod mlađe grupe se pominje duvan, a kod starije i druge supstance. Pored toga, na individualnom nivou je bilo reči i o nostalgiji kao vrsti krize na individualnom nivou.

Šta je za vas kriza?	
<i>mladi 15-20</i>	<i>mladi 21-30</i>
„Kada smo navikli da imamo nešto u izobilju, onda to odjednom nestane“ (devojčica, 18 godina)	„To je dugotrajni problem, za koji nemamo rešenje.“ (mladić, 21 god, bloger)

Postoje takođe razlike između toga kako mladi različito shvataju uzroke krize, dok jedni kao uzrok vide nedostatak nečega, drugi smatraju da je to dugotrajni problem. Kada posmatramo dva citata koji prikazuju shvatanje krize od strane nekoliko učesnika mlađe i pojedinih učesnika starije grupe mladih, možemo uočiti da mlađi prepoznaju kao krizu nedostatak nečega, dok stariji

pod krizom podrazumevaju nešto što je već postalo problem i nije percipirano samo kao nedostatak.

Učesnici starije grupe mladih su povezali krizu sa „našom zemljom“. Posebno su isticali da je kriza dugotrajni problem za koji „nemamo rešenje“.

„Nije nužno nedostatak. Nije da fali nečega, nego sistem ne radi kako treba“ (mladić, 25 god, marketing)

„To više i ne doživljavamo kao krizu, to je postala svakodnevnica!“ (mladić, 30 godina, poljoprivreda)

Siromaštvo

Pored krize, bitno je bilo ustanoviti i šta je za njih siromaštvo a onda i šta solidarnost kao takva.

Šta je za vas siromaštvo?	
<i>mladi 15-20</i>	<i>mladi 21-30</i>
<p>„Po meni postoje dve vrste siromaštva, površno i ono dublje. Površno siromaštvo je to je ono kad nema neko da se obuče, kad nema pare, kad je jednostavno siromašan materijlno a dublje siromaštvo je kad je neko pohlepan, pokvaren kad nema te neke osobine koje su dobre...“ (dečak, 18 godina)</p>	<p>„Siromaštvo je ustvari nesposobnost da doprineseš da dobiješ novac nazad.“ (mladić, 25 godina, marketing)</p>

Na prvi pomen siromaštva, obe grupe prepoznaju siromaštvo u velikoj meri kao nedostatak novca. Ipak, kroz diskusiju su se istakli i drugi aspekti, učesnici obe grupe doživljavaju siromaštvo na dva nivoa, jedan je kako oni kažu „površinski nivo“ i podrazumeva materijalni nedostatak sredstava za osnovne potrebe dok „dublje siromaštvo“ predstavlja osobine koje čine čoveka „pohlepni i pokvarenim“ ili kako bi učesnici starije grupe rekli one „siromašne duhom“. Učesnici starije grupe ističu siromaštvo više kao nesposobnost da se zaradi novac. Posebno povezujući ovu nesposobnost i sa dugotrajnim siromaštvom i situacijom u kojoj su siromašni naviknuti na pasivni stav, bez ideje da mogu nešto da promene. Čak pojedini učesnici pokazuju i kritički stav prema toj bespomoćnosti i ispoljavaju vrlo optimističan pogled prema mogućnostima izlaska iz siromaštva.

Ugrožene grupe

Kako bi bolje razumeli sa kojim grupama mladi mogu da osećaju solidranost, ispitali smo koje grupe oni prepoznaju kao posebno izložene krizi i siromaštvu.

<u>Koje biste grupe izdvojili da su siromašni?</u>	
<i>mladi 15-20</i>	<i>mladi 21-30</i>
Romi, izbeglice, beskućnici, ljudi sa niskim prihodima i one čije su države zahvaćene ratom	Romi, izbeglice i ljudi sa sela

Među siromašnima i mlađi i stariji izdvajaju Rome i izbeglice. Dok mlađi dodaju i beskućnike kao i ljude sa malim prihodima i one čije su države zahvaćene ratom. Starija grupa izdvaja ljude sa sela kao siromašne.

Dominantan stav učesnika i mlađe i starije grupe jeste da su siromašni oni ljudi koji su zadovoljni onim što imaju i ne napreduju dalje, pored toga, ističu da je to u velikoj meri njihov individualni izbor. Siromašni su naviknuti na stanje u kojem žive, teško im je da promene načine ponašanja i pojedini učesnici ističu da nemaju čak ni od koga da vide mogući drugi model. Naglašavajući da ipak postoje pojedini faktori na koje ne mogu da utiču i izdvajaju dešavanja u državi, kao te faktore.

„svi koji su najuspešniji ljudi na svetu su gladni svaki dan za uspehom, i nekim dostignućima, i oni teže ka nečemu, a siromašni ljudi žive dan za danom...“ (devojčica, 18 godina)

„ja mislim da je siromašnima bitno samo da prežive taj dan, žive za danas ne za sutra. Žive da danas pojedu hleb a ne da sutra naprave hleb!“ (dečak, 18 godina)

Učesnici starije grupe su pokrenuli i temu osoba sa invaliditetom kao kategorije kojoj je „teško“, ali se tokom diskusije stekao utisak da mladi, ne doživljavaju OSI kao osobe kojima je „teško“ jer smatraju da dobijaju socijalnu pomoć i da država mnogo radi na tome da se njihov položaj poboljša, kao što je program zapošljavanja OSI, zakonska obaveza poslodavaca i prilagođavanje fizičkih barijera.

Dominantan utisak sa obe FGD ostavlja entuzijizam koji mladi ispoljavaju na nivou individualnih karakteristika i mogućnosti da se svaka šansa iskoristi, čime je omogućeno svakom pojedincu da izađe iz bilo koje teške situacije. Naime, nekoliko učesnika razumeju da je dovoljno svakome dati šansu i da će na taj način svako moći da izađe iz teške situacije, čak jedan od učesnika smatra da je možda i pogrešno davati i poklanjati.

„Neko ko se ne prilagođava, kako bih rekao, neko ko nije uopšte u stanju da sebe učini sposobnim da zaradi novac, on je stvarno siromašan.... tako da mislim da su to ljudi koji inicijalno nemaju para i plus nemaju tu sposobnost ili mogućnost, ili svest da se izbave iz toga., to znači da će oni da ostanu u tom stanju.“ (mladić, 21 godine, bloger)

„Ali što se tiče konkretno siromaštva jedini način na koji bi nekome pomoga tim ljudima je davanje šanse. A već smo pričali o tome, u suštini sve više šansi ima, ali ne bih nikome ništa poklonio, jer ne bih voleo da bilo ko meni nešto pokloni i mislim da to nije fer. Mislim da je fer dati šansu svima. Mislim da nije fer pokloniti nekom nešto preterano....“ (mladić, 25 godina, marketing)

Pojam/reč solidarnost

Šta je solidarnost?	
<i>mladi 15-20</i>	<i>mladi 21-30</i>
<i>„Da mu daš nešto što mu je potrebno u tom trenutku“ (dečak, 20 godina)</i>	Tolerancija, jedinstvo, sloga

Sama reč SOLIDARNOST je asocijacija na pomaganje, na saosećanje, na razumevanje među učesnicima mlađe grupe dok je među starijima to više tolerancija, jedinstvo i sloga. Vrlo jasno prave razliku između toga da solidarnost ne podrazumeva samo pomaganje u materijalnom smislu nego i u emotivnom.

Učesnici starije grupe su posebno diskutovali na temu povezivanja iz solidarnosti. Da li povezivanje u slučaju solidarnosti proističe na osnovu apsolutne različitosti ili na osnovu jedne sličnosti među mnogo različitosti. Može se primetiti da su učesnici grupe bili dosta podeljeni po ovom pitanju što ukazuje na to da im sam pojam nije do kraja jasan.

„Za mene je solidarnost kad se ja osećam lepo što sam nekome pomogao, a ne ako sam nekom pomogao i boli me uvo za njega.. Po meni je solidarnost neki međuljudski osećaj i on se oseća toplo, i ja se osećam toplo što sam ja njemu pomogao i to ne može da me nauči škola.“ (dečak, 18 godina)

Pozivi na humanitarne akcije

Svi učesnici pamte i navode humanitarnu akciju „*Za malu Tijanu*“ koja je trajala tokom 2013. godine i kad su se uključili i mnoge poznate ličnosti, sportisti i ističu da je to bila prva akcija koja je bila uspešna i da su od tada krenule i ostale. I pored toga što pamte akcije koje se promovišu na TV-u pojedini izražavaju sumnju u njihovu legitimnost, pa ističu neke druge organizacije koje su njima bliže i koje deluju lokalno zbog čega oni imaju više poverenja.

Kada govore o internetu, razne pozive na humanitarne akcije većinom „šeruju“ i smatraju da je to dobar način „podizanja svesti“ i deljenja informacija. Veruju da šerovanjem ovakvih poziva na društvenim mrežama mogu doprineti vidljivosti ovakvih slučajeva kod onih koji im mogu pomoći. Takođe, svesni su da vidljivost na internetu ne mora nužno da znači realan porast obolelih od različitih bolesti, već veću dostupnost informacijama.

Pojedini učesnici starije grupe su otišli i korak dalje i predložili ideju druge vrste solidarnosti kojom bi se vršio pritisak na državu, čime bi se podstaklo preuzimanje odgovornosti države za lečenje u ovakvim slučajevima.

„Koliko god bih podržao većinu tih stvari toliko mislim da je to loše. Iz razloga što je indikator da nemamo nikakva sistemska rešenja i da je sramota recimo što se deca leče preko poruka. Ustvari bi neki veći nivo solidarnosti bio da ne šaljemo poruke nego da forsiramo državu da to reši, jer smo time stali svi na jednu stranu i zahtevamo neka svoja prava i tad bi bili stvarno solidarni...“ (mladić, 25 godina, marketing)

Neki od učesnika starije grupe pokazuju i svest o tome da je društvo postalo solidarnije u poslednje vreme i pored činjenice da postoje izdvajanja za zdravstveno osiguranje. Ipak, smatraju da je u poslednje vreme mnogo poziva na humanitarne akcije i zbog tog velikog broja kao i raznih afera iskazuju i sumnju u istinitost svih poziva.

Aktivizam i pomoć drugima

Svi učesnici fokus grupe su bili dobročinitelji. Svi su nekada dali novac ili odeću, poslali SMS ili podelili neku vest na društvenim mrežama sa idejom da pomognu nekome. Pojedini od njih su učestvovali i u organizaciji humanitarnih akcija kao što je podela odeće migrantima, akcije tokom poplava, organizacija humanitarnog koncerta u školi ili učestvovanje u različitim akcijama.

Iako su učesnici na FGD bili vrlo anagažovani po pitanju humanih akcija, takođe su ukazali da to nije rasprostranjen stav među njihovim vršnjacima. Oni ističu da su njihovi vršnjaci većim delom nezainteresovani za bilo koje humanitarne akcije, noseći se idejom ličnih interesa ili možda generalnom nezainteresovanošću za bilo koja dešavanja u društvu, što možemo potvrditi i samom činjenicom da je teško naterati tako nezainteresovane mlade ljude čak i samo na prisustvovanje u FGD i pored poziva.

Pojedini učesnici starije grupe donekle prave razliku između dobročinstva i humanitarnih akcija u smislu da je dobročinstvo pojedinačni čin pomoći ili nešto što potiče od nas samih a humanitarna akcija je nešto što je organizovano od strane neke organizacije. Ili da je za humanitarne akcije potrebno izdvojiti neko vreme i raditi na tome, biti aktivan.

Kada je reč o njihovom životu i njihovim ličnim krizama, i pored toga što su svesni da treba pomoći drugima, mladi u velikoj meri smatraju da bi im u nevolji najpre pomogli porodica i prijatelji. Ipak, primećuje se optimističan stav prema pomoći od strane nepoznatih ljudi. Neki su imali direktnih iskustava dok drugi zaključuju samo na osnovu sopstvenog shvatanja da bi oni lično pomogli. Pored toga, neki od učesnika starije grupe posebno navode da pomoć nepoznatih zavisi od načina na koji se ona traži. Smatraju da je bitno da postoji i neka poznata ili uticajna ličnost iza tog poziva u pomoć. Navode primer u slučaju male Tijane koji je bila uspešna akcija upravo zbog podrške koju je dao poznati glumac Sergej Trifunović. Poznata ličnost uliva neku vrstu poverenja, kako kažu.

*„Sve je nažalost u dobrom marketingu“
(mladić, 25 godina, marketing)*

Solidarnost i obrazovanje

Učesnici obe FGD smatraju da je korisnije učiti solidarnost kroz neke primere, vannastavne aktivnosti, radne akcije, različite vežbe kojima bi se budila solidarnost nego kroz predavanja. I ističu da bi bilo bolje da se počne sa pričom o solidarnosti veoma rano, već u prvom razredu osnovne škole, a možda i u predškolskom.

Prema mišljenju učesnika mlađe grupe, škola bi trebalo da bude u kontaktu sa različitim organizacijama radi prikupljanja resursa. Takođe, smatraju da solidarnost nije dovoljno razvijena i da bi svaka škola trebalo da podstiče to. Navode da bi bilo dobro da stalno ima neka priča o tome, da se uvede kao tema u neki predmet kao što je na primer sociologija ili psihologija. Pojedini kažu da se solidarnost već sad uči kroz sociologiju ili psihologiju, no drugi tvrde da se ne uči, što ukazuje na to da je tema solidarnosti ostavljena nastavnicima da individualno izaberu da je uključe ili ne. Druge predmete, kao što je građansko vaspitanje ne vide kao adekvatan predmet za izučavanje ove teme ali u velikom meri iz razloga što se taj predmet ne shvata

„ozbiljno“, kako kažu. Časovi se često ne održavaju s obzirom na činjenicu da su to uglavnom poslednji časovi. I kao najbitniji aspekt, navode da se ne dobija ocena iz tog predmeta.

„...nešto vas sad uči, sad definicija solidarnosti, budite solidarni nego mislim da treba da podstičemo ljude da, to jest decu kroz obrazovni sistem da što više saznaju o ljudima koji su drugačiji od njih, ovo sad ima veze i sa tolerancijom i da im to zapravo nametnemo ne kroz neku indoktrinaciju kao trebalo bi to da radimo, budimo solidarni ovakvi onakvi a da oni zapravo to ne razumeju...“ (devojka, 22 godine, političke nauke)

Solidarnost i država

Obe grupe mladih smatraju da bi bilo potrebno da se država više bavi problemom solidarnosti. Da je potrebno da država bude odgovorna za obolele koji traže pomoć, a ne da reaguje nakon medijske kampanje. Ističu da je zdravstveni sistem taj koji treba da se brine o zdravlju stanovništva a ne građani.

Pojedini učesnici starije grupe su došli i do zaključka da je veoma važno da humanitarna pomoć bude vezana isključivo za krize a ne da se stalni pozivi na humanitarne akcije vezuju za zdravstvene probleme koji se svakodnevno dešavaju u jednoj zemlji pa je pitanje sposobnosti pojedinaca kako će sprovesti tu akciju i obezbediti lečenje ili ne.

„Ja mislim da humanitarna pomoć treba baš da se vezuje za krizu o kojoj smo pričali. Dakle, da humanitarna pomoć ne bude nešto svakodnevno i da ne treba da se vezuje za tipa zdravstvene probleme, koje stvarno treba da rešavamo u bolnicama...“ (devojka, 22 godine, političke nauke)

„Državna administracija nije solidarna sa nama“ (mladić, 21 godina, bloger)

Zaključak

Istraživanje je ukazalo na to da je solidarnost važna tema među mladima i da su učesnici naših fokus grupa u velikoj meri angažovani u tom pogledu, da osećaju empatiju sa ljudima koji se nalaze u nekom problemu. Međutim, isto tako pojedini učesnici ne pokazuju suštinsko razumevanje za ljude koji duže ostaju u „kriznom“ statusu. Smatraju da je neophodno boriti se i izaći iz problema, da šansi uvek ima i da samo treba da se iskoriste. Što se može razumeti u skladu sa njihovim godinama, ipak neki od učesnika su pokazali razumevanje za starije ljude koji nisu sposobni da se bore sa svim problemima pogotovo u poznijim godinama života.

Kada je reč o tome kako oni prepoznaju krizu, siromaštvo i ranjive grupe, možemo zaključiti da se u najvećoj meri ovi pojmovi povezuju sa nedostatkom novca. Čak i kada razlože termine na „površno“ i „dublje“ siromaštvo, krizu na „nedostatak nečega“ ili na „dugotrajni problem“ na kraju ipak izdvajaju kao ranjive grupe neke od najsiromašnijih i što je još značajnije kad pričaju o mogućim rešenjima u najvećoj meri se ističe mogućnost rada bilo kojih poslova što opet upućuje na mogućnost zarade novca.

Zatim, kada je reč o direktnim akcijama koje se odnose na tuđe, njihove ili institucionalne akcije solidarnosti možemo istaći da su mladi učesnici fokus grupa u velikoj meri angažovani i trude se da budu uključeni u meri koliko im njihovo slobodno vreme dozvoljava. Ako se osvrnemo još jednom na podatak da je 39% mladih učestvovalo u nekim od volonterskih akcija prema istraživanju sprovedenom 2015. godine, možemo reći da su mladi potencijal za razvoj solidarnosti u društvu. Uz sve veći broj poziva na humanitarne akcije potrebno je održati ovaj trend i dalje raditi na podizanju svesti mladih na temu solidarnosti.

Kako bi se podigla svest, važno je ukazati mladima na jasno tumačenje reči solidarnost, posebno sa aspekta opšteg dobra. S obzirom na činjenicu da je veliki broj učesnika fokus grupa percepciju solidarnosti svodio na individualne priče, bez perspektive da bi to trebalo da služi opštem dobru društva. Humanitarne akcije bi trebalo da budu reakcija na krizu a ne svakodnevni život, solidarnost kao takva je potrebno da bude deo svakodnevnog života i da bude upućena prema svim pojedincima u društvu sa naglaskom na opšte dobro.